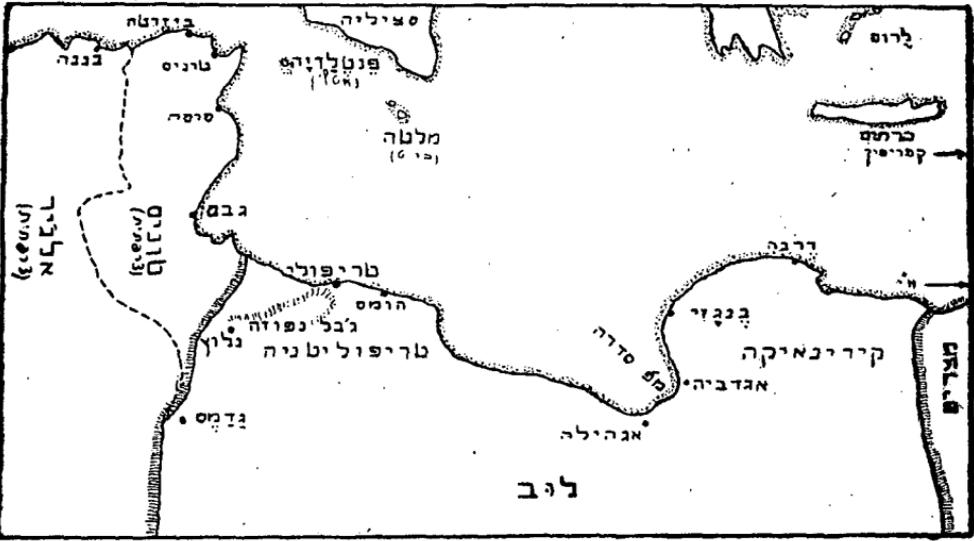

ל מ י ת ה י ה ל ו ב ?

המאמר המוגש כאן, הכתוב מנקודת-השקפה בריטית מובהקת בגלגולה הפרו-מצרי, ודאי שאינו דולה את הנושא, ואף אינו מציג, אלה מול אלה, את נימוקיהן של הגישות השונות אליו. אך דוקא משום כך הנו מצלף ביותר, בגלותו לפנינו שרטוטי תפיסה מדינית מסוימת, אשר בגילוייה במזרח העולם הערבי נתקלנו, והגנו נתקלים, באופן המוחשי ביותר. ולרקע הבעיות — עיין עוד ב"מי ומה"!

העולם עוקב בהתענינות מרובה אחר הסדר בעייתה של לוב — כלומר, של טריפולי וקירינאיקה, שני חבל־ארץ בפני עצמם, שהאיטלקים צרפום מאז 1934 למחזור־שלטון של מושל כללי אחד. האמנם חבלי ארץ הם בפני עצמם? מזה ארבע מאות שנה היתה בהן יד גורל אחד, כמעט: סיפוח תורכי, משטר עצמאי למחצה, ושוב שלטון תורכי ואדמיניסטרציה מתוקנת ארעית, ולבסוף — כיבוש וממשל

איטלקיים. ושני חבלי־הארץ גם יחד מהווים חלק מן האיזור הכללי של היס־התיכון המשתרע מתוניס ועד סיני; שניהם אוכלוסייתם מוסלמית ולשונם ערבית; מבחינה פיסית דומות הן בדרך כלל¹. שתיהן אין להם כמעט כל ערך כלכלי, הואיל ומקורות המזון שלהם אינם מגיעים אלא כדרי אספקה עצמית, בצמצום. ורק השקעות יקרות, שאין להעלותן על הדעת כלל, היו עשויות להגדיל מקורות מזון אלה הגדלה מוחשית כלשהי. מעגל מוצריהם היס תיכונני דליל ונמוך־איכות. המים והמחצבים לוקים בחסר, ושטחי מרעהים דלים. דברים אלה אמורים בשוה בכל השטח, על שני חבליו. ובכל זאת נבדלים הנם. עברול רחמן פחה אל עזאם, המיטיב להכירן בלי ספק²,

(1) בהבדל זה שהשטח המערבי של ג'ב־לאחר ("ההרים הירוקים") שבקירינאיקה מהווה איזור חקלאי נוח באופן יחסי, שלא בטריפוליטניה. — המער.
 (2) נולד וגדל בטריפוליטניה. עקר למצרים, ובה עשה עתה את דרכו כעסקן ומדינאי.

טועה כשהוא מכריז כי במובן כלכלי תלויות הן זו בזו. לאמתו של דבר קיים ביניהן דמיון כלכלי רב, אך הן נטולות, כמעט, כל קשר הדדי; ואין הדבר מפתיע כלל, כשמדבר־שממה באורך 300 מיל מפריד ביניהן. מבחינה היסטורית היתה טריפולי קשורה עם הכנענים, רומא, ספרד והנורמנים, בעוד שקירינאיקה היתה קשורה עם יון, קונסטנטינופול ומצרים³. אפילו לאחר האיחוד שהוטל עליהן מטעם השלטון המוסלמי, היו עיניהן נשואות לעברים שונים. — מערבה ומזרחה לפי תנוחתן. במובן הגזעי רחוקות הן מהזדהות זו עם זו. מלבד השוני בתוספות גזעיות ממדרגה שניה, הרי תערובת היסוד הברברית־הערבית אחידה יותר בקירינאיקה ומיווגה שלם שם יותר. בטריפוליטינה מחצית האוכלוסייה עודנה, במפורש, ברברית בגזעה, אף כי לא פחות ערבית לפי הכרתה העצמית. המסקנה מכל אלה היא, כי בעוד שאפשר לשוב ולנהל שני חבלי־ארץ אלה כיחידה אחת, הרי יצריך צירוף כזה מידה רבה של פיקוח גורם חיצוני כדי שיהיה בריביוע. כי בתקופה הנוכחית לא יתכן שאחדות כזו תושג מאליה מבפנים. בישוב ענייני העולם הערבי בשנות 1919-23 נגרם נזק עצום (נזק אשר את מחירו משלמים עדיין — ובדין — אנו ואחרים), מתוך שלא היינו מוכנים, אם מפני אנוכיות או שאיפת גדלות של המעצמות — למלא ביושר־לבב אחרי עקרון ההגדרה העצמית. חבלי־ארץ ערביים הועמדו, תוך שימוש בכוח הזרוע והפרת הבטחות, תחת משטרים המנוגדים ניגוד משוע — לרצונה המוגדר של אוכלוסיותם. האם מציעים עתה לעשות כזאת באפריקה הצפונית הערבית? נכון הדבר, שהבטחתנו מומן המלחמה, שלא להעמיד עוד לעולם את הסנוסים של קירינאיקה תחת שלטון איטלקי, בוודאי תקויים. אך אין בכך משום פתרון אלא לחלק מן הבעיה בלבד; ונשארות שתי הבעיות העיקריות בעינן: והרבה בעולם, ועל הכל בעולם הערבי, תלוי באופן בו נטפל בפתרון. הבעיה הראשונה היא זו של קירינאיקה, בה אנו מוצאים כת דתית שליטה — ה„טריקה“ הסנוסית, המשמשת גורם לליכוד — ואמיר (היושב מזה זמן רב במצרים והוא ידידנו הטוב) מוכן ומזומן שלוש מלכתחילה. אין ספק כי סעיד אידריס מקובל, בדרך כלל, על האוכלוסייה, וידוע שהוא מוכן לקבל לידינו את השלטון בארץ. הבעיה השנייה היא זו של טריפוליטינה, שבה אין למצוא אחדות, או נקודת־גיבוש. בדומה לאלה של קירינאיקה. הנוטים אחר הסנוסים מגיעים שם רק כדי שליש או רביע מן האוכלוסייה, אין שכבה שליטה, מנהיג טבעי או מעמד פוליטי משכיל. שתי הארצות תגרומנה לכל מעצמה שתקבל על עצמה את הנאמנות או האפוטרופסות עליהן הפסד כספי, אם גדול ואם קטן. אף אחת מהן אינה נושאת את עצמה פרט לצרכי המחיה הפשוטים ביותר, וברור שאף אחת מהן אינה יכולה לקיים את הגנת עצמה. שתיהן אינן עשויות, איפוא, ליתן כל יתרון נראה לעין למעצמה המחזיקה בהן, פרט להיאחזות בכיברת־חוף במרכז הים־התיכון, שערך איסטרטגי נודע לה. ואם לדבר במושגי ניצול, הרי אין כאן אפשרות להרויח אפילו פרוטה — ואפילו לא ע"י איטלקים, „שהובאו לשם יצירת אוכלוסייה איטלקית“ — וכן דלים הסיכויים לזכות להכרת־טובה מצד האוכלוסין⁴). נראה הדבר כי בכל נסיבות שהן צריכה היתה בעיה זו למצוא את פתרונה מתוך שימוש נאמן בעקרון ההגדרה העצמית; אך ישנן עוד שתי מסיבות מיוחדות, המחייבות אותו באופן נוקב עוד יותר. האחת היא הרגישות היתרה, ואולי גם החשדנות, שכבר גילו מדינות אחרות בענין זה; בהן — רוסיה, שלכתחילה באה בתביעות משלה בענין טריפולי־

(3) למען הדיקו: אם נמצאה טריפולי תחת שלטון רומא קרוב ל־600 שנה — הרי נמצאה גם קירינאיקה תחת אותו שלטון עצמו 500 שנה; במשך מאות שנים, החל מהמאה השביעית לספח⁵, היו שני החבלים כפופים לשלטון משותף, תחילה של חליפיות דמשק ואח"כ של שליטים צפון אפריקאיים וחליפות קהיר. — המער.

(5) נראה, שהמחבר סיכם כאן את לקח הבריטים מכל מדינות ערב, אשר טיפחו.

טניה ואתר-כך (כחלק מתהליך רחב יותר של מיקוח) ויתרה עליהן. וכן צרפת, המתנגדת לכל הדומה למשטר שיסודו ברצון העם בחבל-ארץ אלה, תוך חשש מוכן למדי מפני השפעת הדבר בצפון-אפריקה הצרפתית. המסיבה השניה היא דריכות ההרגשה הגועית-התרבותית-המדינית הערה בין חברי ה"ליגה הערבית", שנקטה עמדה של צד מעוניין ודובר גלויות בשאלת ערביים אלה.

יש להביא כאן בחשבון את הליגה הערבית ועמה את העמים הערביים מאירן ועד האוקינוס האטלנטי, כגורם רציני ביותר, לא פחות מאשר את צרפת או רוסיה — ואולי אפילו הרבה יותר מהן — לגבי עניין מסויים זה. ולא רק ההגיון והרצון להיטיב לכל — וכן זכר שגיאות העבר — מחייבים זאת. ולא זו בלבד שהפוליטיקה שלנו בצפון-אפריקה תשפיע במידה רבה על היחס הערבי לגבינו בעיראק, סוריה, מצרים, וסעודיה, אלא שלא יעלה על הדעת שערביי צפון-אפריקה בעצמם ישלימו לאורך ימים עם פתרון שייתקל בדעת-קהל ערבית עוינת מבחוץ, אפילו אם כמה מהם יצביעו כיום בעד "נאמן" אירופי זה או אחר. העובדה שטריפוליטניה וקירינאיקה הן ארצות ערביות, אף כי הכרתן העצמית בעניין זה אינה שלמה עדיין, הוא הוא החשוב שבגורמי המצב הנדון לפי כל אבן-בוחן אשר באופן אובייקטיבי אנו בעצמנו — פרט ל"בלימפים" שבינינו — עלולים באופן תקין לראותה מן העניין. מדוע, איפוא, מהסס מר בוויין לטעון בגלוי לעקרון הברור של הגדרה-עצמית? מדוע הוא מציע עצמאות ללוב היום, רק כדי לחזור בו ולהציע מנדט איטלקי למחר? אם הכוונה היא הקמת מדינות שתהינה מוכשרות לשלטון-עצמי לעתיד, הרי יהיו שני חבלי הארץ זקוקים לסיוע מבחוץ בצורה זו או אחרת. ספק אם יתכן דבר זה בצורה אחרת מזו של "נאמנות" שתיקבע או תאושר ע"י "ארגון האומות המאוחדות". שלטון עצמי גמור לאלתר אינו פתרון בר-ביצוע. למי איפוא צריכה נאמנות זו להימסר? התשובה, לפחות בחלקה החשוב ביותר, צריכה להינתן מתוך התיעצות חפשית וגלויה בעמים הנוגעים בדבר. התיעצות כזאת יתכן אולי לערוך באמצעות ועדה של נציגי מעצמות קטנות יותר, שתמונה ע"י אר"ם; וראוי לציין שבריטניה אינה צריכה כלל לחשוש לתוצאותיה. הטוענים לתפקיד הנאמנות, שבריטניה לא תראה ברצון את האחזותם בצפון-אפריקה, אינם נמנים (דבר שעליו אפשר להנבא בבטחה) בין אלה שבני לוב יהיו נוטים לבחור בהם.

תורכיה, שהיתה מושלת בשתי ה"וילאות" (מחוזות) ארבע מאות בשנים עלולה לבוא בתביעות שאולי תמצא להן סמוכין בדברי הימים, אך לא אהדה או תמיכה עניינית בהווה. יתואר כי יזמינו את ארה"ב (כאשר היה בסוריה ב-1919), אך יש לשער שלא תיענינה. הליגה הערבית, המבקשת שימסרו לה את התפקיד, חסרה את כל הארגון האדמיניסטרטיבי והכספי הדרוש לכך, ואינה מועמד רציני לפי הרגשות הרווחים כיום בלוב, אפשר מאוד לשער כי היו בוחרים בבירי טניה הגדולה; האדמיניסטרציה שלנו בזמן המלחמה הבינה לנפש התושבים ולא הכבידה בדרישות⁶). אך אולי ראוי לנו להסתלק מקבלת התפקיד הזה בקירינאיקה ועל אחת כמה בטריפוליטניה. ראשית — כיון שההתנגדות לכל מעצמה מנדטורית אירושית תתעורר ללא כל ספק לפני חלוף ימים רבים, מסיבות המוכרות לנו, ובצורות שגם הן לצערנו מוכרות לנו, אפילו אם קבלת הדבר היתה כנה מלכתחילה; שנית — התפקיד יעלה ביוקר ויטיל עלינו מעמסה כבדה; שלישית — ההפגנה שבמעשה-הסירוב כזה כשהיא לעצמה יש לה ערך מוסרי עצום. אין לך דבר העשוי יותר להזים את ההאשמות חסרות השחר ב"אימפריאליזם" הבאות מצד משטיגינו. לא תשאר איפוא אלא מדינה אחת אשר הלזבים, בין בחבל הארץ האחד ובין בחבל השני יהיו מוכנים לקבלה כנאמן, אף אם ללא התלהבות רבה בתחילה —

6 נראה, שעל רקע של תיאור זה יש לראות את טבח יהודי טריפולי. ואת נהג השלטון בשעת המעשה ולאחריו. — המ ע ר כ ת.

מדינה שיש לשערך כי תשמח ליטול על עצמה תפקיד זה, מתוך מניעים של גאווה לאומית ושאיפה להוכיח את יכולתה החדשה; מדינה אשר לה העושר הדרוש כדי למלא את המוטל עליה תוך נדיבות; מדינה שהיא, על הכל, מוסלמית והיא מדינה תקיפה ומעמד־התווך שבמדינות הליגה הערבית. מדינה זאת הנה מצרים. ולזול ביכולתם וביושרם של המצרים בתפקידי אדמיניסטרציה אינו נדיר בקרב אנגלים, המצביעים על הימים הרעים בסודן של 1820—1833 ועל אבק־חטא שדבק באפנדים מני אז; אך מתוך השקפה רחבה יותר ברור שהטובים שבפקידות המצרית, המצויים בעין, ואשר מצרים היתה רוצה למנותם לנציגיה בנסיון חדש אשר כזה, היו מוכשרים במיוחד לסייע לשתיה המדינות הצפון־אפריקאיות בימים הקשים הראשונים להתהוותן. כבר קיימים קשרים אישיים רבים בין קירינאיקה ומצרים, שבה מכירים יפה ומקירים את סעיד אידריס; ועובדה היא כי שבטי המדבר המערבי של מצרים יותר משום מצרים הם לוביים לפי טיפוסם, ומצרים רבים מכירים את ג'בל־אחדר ואת בנגזי מקרוב. נאמנות של מצרים בטריפוליטניה היתה מעמידה אותה בפני בעיות קשות יותר מאלו של קירינאיקה: — בעיות יצירה, נוסף על בעיות כיוון והדרכה; אך למצרים נסיון משלה, וימיו אינם רחוקים, ביציאה מתחת עול של אפוטופסות אירופית; ואת תפקידה היתה ממלאת לעיניהן החודרות ונוקבות של אחיותיה המוסלמיות. לפי יתרונותיה הנוספים, מבחינת עשרה ודתה, הרי ודאי יהיו לה סיכויים טובים להצלחה, ולבחירה כזו ע"י המעצמות או ע"י אר"ם היתה מובטחת השפעה מצוינת בכל רחבי העולם המוסלמי. בעוד מצרים קשורה בברית ידידות עם בריטניה הגדולה, לא תתוארנה כל סכנות איסטרטגיות בתוצאות דבר זה. אכן, הנימוקים לטובת פתרון כזה משכנעים במידה שווה מבחינה ריאליסטית ואידיאליסטית כאחת.

מ ר י ד ת ה ש ב ט י ם ב ד ר ו ם - פ ר ס

התקוממות השבטים בדרומה של פרס, בספטמבר־אוקטובר 1946 נודע לה ענין כפול: יען היתה דוגמה אוסיינית למשחק־הכוחות שבין השבטים, כ"מדינה בתוך מדינה", לבין הממשל המרכזי, המתנשא והחלש גם יחד — אותו משחק בלתי־יציב והסכפך, המגלה מדי פעם את המבנה החברתי והמדיני הרפוי של ממלכה מזרח־תיכונית — ולמצד־התיאבקות הטיפוסיים בין חילות־המצב ושרדות־החילוך או העונשין — מזה, לבין איסטרטגיות־השבטים המסורתיות — מזה; וכן, יען שב"טיפת־מים" זאת של מאבק מקומי על שררה ומעמד מתגלים מגמות וניגודים של כוחות־תוך אדירים, ואף עולמיים.

ברשימה "שבטיה הסוררים של דרום־פרס", שנתפרסמה במדור "רשימות מדיניות" בחוברת ל"ה (יולי 1946) של "מערכות", — צוינו, בהערות־המערכת, "האשמות־הגומלין בדבר מתן זיון למורדים בפרס (בצפון־המערב — או בדרום) ע"י מעצמות מתחרות" (דהיינו — רוסיה — לאורביגיאנים; ובריטניה — לשבטי־הדרום, הערבים, האיראניים והתיורכיים — על כך ראה גם בדיעות שב"צנור הידיעות מהמזרח התיכון" בתרבות הקודמות של "מערכות"). באותה רשימה ("המתארת את מצב הדברים מן הבחינה הבריטית"), ובידיעות האחרות כג"ל שהופיעו השנה בירחוננו, סומן כבר, בעצם, כמעט כל הרקע לאותה התפרצות אשר התחוללה, סוף־סוף, בשבועות האחרונים. עתה, כידוע, יצאו כבר הדברים מגדר "רשימות מדיניות", ולבשו דמות של התנגשות מווייגת, המכוונת, אמנם, להשגת מטרות פוליטיות מובהקות. הבורחים הצבאיים האמתיים, העומדים מאחורי "משחק הנערים" הזה לא הופיעו כלל על הבמה, ויש לקחת כי ימנעו מכך גם בעתיד. בתורת כוחות אלה יש לראות את הארמיות העבר־קוקיות והמרכז־אסייתיות של ברית־המועצות — מזה, ואת תחנות חלי־האוויר המלכותי